

Резнікова Н.В.*

МІЖАРАБСЬКА ТОРГІВЛЯ ЯК ЧИННИК ІНТЕГРАЦІЇ КРАЇН РЕГІОНУ

В статті аналізується специфічні риси міжарабської торгівлі та перспективи поживлення регіональної співпраці між країнами Перської затоки та Північної Африки.

Ключові слова: міжарабська торгівля, двосторонні економічні зв'язки, арабські інтеграційні угоди, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки, Союз Арабського Магрибу.

The paper analyzes the characteristics of inter-Arab trade and the prospects of recovery of regional cooperation among the countries of the Persian Gulf and North Africa.

Keywords: inter-Arab trade, bilateral economic relations, Arab integration agreements, the Cooperation Council for the Arab States of the Gulf, the Arab Maghreb Union.

В статье анализируются характерные особенности межарабской торговли и перспективы оживления регионального сотрудничества между странами Персидского залива и Северной Африки.

Ключевые слова: межарабская торговля, двусторонние экономические связи, арабские интеграционные соглашения, Совет сотрудничества арабских государств Персидского залива, Союз Арабского Магриба.

Постановка проблеми. Процес регіональної інтеграції, яким був ознаменований післявоєнний період, переважно зачіпав торгівлю – власне, економічну сферу міжкраїнної співпраці, однак починаючи з восьмидесятих років двадцятого сторіччя економісти констатували появу так званої хвилі „нового регіоналізму”, яка внесла певні корективи у трактування самого феномену регіональної інтеграції як багатоаспектного процесу, що за своєю суттю близький до симбіозу економічного союзу, політики, дипломатії, безпеки, культури. Водночас, попри понятійну та змістовну розрізненість, торгівельна та економічна інтеграції залишаються центральними аспектами безперервних схем інтеграції [1].

Зовнішньоторговельні зв'язки на субрегіональному рівні завжди відігравали ключову роль у становленні національної економіки країн САБВ, у тому числі й у процесі реалізації інтеграційних ініціатив. Проте не остання роль належить й іншим формам взаємодії – міграції робочої сили і фінансовій співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості економічного розвитку країн, що розвиваються, знайшли своє відображення у працях вітчизняних і зарубіжних авторів А.С. Булатової, С.А. Кузьміна, В.К. Ломакіна, В.А. Мельянцева, А.І. Неклесси, А.І. По-

* к.е.н., доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

горлецького, А.П. Румянцева, С.Л. Стоклицького, С.Роузфілда, М. Тодаро та ін.

Значний внесок в аналіз специфіки процесів соціально-економічного розвитку арабських країн також учених Р.І. Беккін, Н.В. Жданова, А.Ю. Журавльова, А.Д. Ларіонова, М.Ю. Рубцовой, Л.Л. Фітуні та ін.

Мета та завдання статті полягають в аналізі міжарабської торгівлі та вивченні перспектив її розвитку, зокрема, в межах поглиблення інтеграційних ініціатив регіону з метою реалізації його потенціалу у міжнародному поділі праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. У кінці 1940-х рр. чимало арабських країн, економіки яких потерпали від кількісних і тарифних обмежень, уперше звернули серйозну увагу на стан регіональних торгових стосунків та можливості їхнього розвитку. А тому Ліга арабських держав, як колегіальний орган, теж, на пріоритетному рівні, започаткувала процеси вивчення перспектив удосконалення міжарабської торгівлі, розуміючи, що саме так можна каталізувати соціально-економічний поступ кожної країни. Крім того, це стало б фундаментом для розвитку взаємного економічного співробітництва, а потім й такої ж інтеграції на субрегіональному рівні. Одним з перших заходів стало прийняття Економічною радою Ліги 9 вересня 1953 р. Угоди про полегшення товарообігу і транзиту. Її учасниками стали Йорданія, Єгипет, Саудівська Аравія, Сирія, Ірак, Ліван, а потім Кувейт і Йемен.

Угода звільняла від митних зборів продукцію землеробства, тваринництва і деякі види мінеральної сировини, занесені до списку «А», а мита на низку промислових товарів зі списків «В» і «С» скорочувала на 25% і 50% відповідно. Передбачалося також надання країнам-учасникам режиму найбільшого сприяння при видачі експортних і імпорتنих ліцензій та полегшення транзитних перевезень. Обумовлювалося, що зацікавлені сторони згодом укладуть Спеціальну угоду про полегшення транзитної торгівлі.

Необхідно наголосити, що роль двосторонніх торгових угод при цьому не лише не зменшилася, але, навпаки, зростає. Однак усе ж водночас діяли чинники, що обмежували дію Угоди. Так, у списку «А» були, в основному, зазначені такі сільськогосподарські і сировинні товари, які або ще не мали мита, або обкладені ним незначно. Система імпорتنих ліцензій також створювала перешкоди для регулювання торгових потоків між країнами [2]. Зниження митних тарифів на продукцію, занесену до списків, часто нічого не змінювало, адже тільки посередник, що мав імпорتنу ліцензію, міг проникнути на ринки держав-учасниць Угоди.

Політичні події на Арабському сході також зіграли важливу роль, оскільки напруженість у відносинах між країнами відразу ж відбивалася на торгових зв'язках. Так, вихід Сирії із складу Об'єднаної Арабської Республіки призвів до майже повного розриву її торгових стосунків з Єгиптом.

Крім того, зниження митних зборів не супроводжувалося відміною інших зовнішньоторговельних обмежень (контингентування і ліцензування імпорту, контроль над обміном валюти і т. п.). Кожна держава - член Угоди також широко використала право вилучення зі списків тих товарів, на які поширювалося зниження митних зборів.

Як результат, Угода «розчинилася» у численних двосторонніх документах, які реально регулювали регіональну арабську торгівлю. 25 січня 1956 р. Економічна рада ЛАД затвердила Угоду про введення єдиного митного тарифу, підписану Йорданією, Сирією, Іраком, Саудівською Аравією, Єгиптом і Йеменом. Угода передбачала встановлення єдиного митного тарифу для країн-учасниць.

У грудні 1959 р. затверджено Угоду про організацію транзитної торгівлі. Її ратифіковано Сирією, Ліваном, Йорданією, Саудівською Аравією і Кувейтом. За цією Угодою усі товари країн-учасниць звільнялися від будь-яких транзитних обмежень. Проте обидві

Угоди не мали серйозного значення, бо митні збори відмінялися, в основному, на сільськогосподарські товари, а на готові промислові вироби, які передусім зустрічали конкуренцію на ринках країн-учасниць, відмінялися лише частково. Крім того, багато двосторонніх угод уже передбачали пільги за умовами багатосторонніх угод. Угода про створення АОР (1964 р.) теж не спричинила збільшення товарообігу [3]. Отже, розглянуті документи не внесли яких-небудь істотних змін у міжарабську торгівлю того періоду.

У 1970-ті рр. обсяг торгівлі зростав високими темпами завдяки підвищенню цін на нафту. Він збільшився приблизно з 2 млрд. дол. у 1971 р. майже до 28 млрд. дол. у 1981 р. Середньорічний темп зростання міжарабського товарообігу за 1971-1981 рр. становив 130%. Упродовж 1980-х і початку 1990-х рр. динаміка торгівлі мала нестабільний характер - товарообіг знизився з 28 млрд. дол. у 1981 р. до 22 млрд. дол. у 1982 р. і навіть до 11 млрд. дол. у 1987 р. У цілому середньорічний темп зростання за 1982-1992 рр. становив 98,9% [4].

Таке зниження навряд чи має аналоги в інших регіонах світу. На думку автора, це відбулося через коливання цін на рідке паливо, монотоварність національних економік і постійні розбіжності між країнами. Хоча експортери нафти і прагнуть до вироблення єдиної для усіх арабських країн політики у галузі ціноутворення на нафту і газ (з огляду на їхню актуальність для світового господарства і національних економік), проте прийняті рішення не є категорично обов'язковими для виконання, що не сприяє взаєморозумінню і довірі.

На початку 1990-х-2000-х рр. ситуація змінилася. Так, у 1993-2003 рр. вартісний обсяг міжарабської торгівлі зріс з 22 279,45 млн. дол. до 46 740,80 млн. дол. - більш як у два рази [6]. Проте на основі аналізу статистичних даних можна зробити висновок, що це зростання упродовж останнього десятиліття зовсім не було поступальним і стійким і дуже диференційоване по країнах. Але наголошу, що дані про торгівлю країн Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) у середньому є вищими, ніж у держав Північної Африки (Союз Арабського Магрибу - САМ).

Проте - і це надзвичайно важливо для аналізу - можна стверджувати, що:

- питома вага арабської торгівлі у цілому практично не змінилася за зазначений період;
- незважаючи на це, блокова торгівля зросла у САМ і РСАДПЗ, причому у держав Перської затоки приріст істотно вищий.

У державах, які не входять до зазначених інтеграційних угруповань (за винятком Єгипту), регіональна торгівля скоротилася. Серед країн САМ найменший приріст блокової, у тому числі взаємної, торгівлі був у Марокко і Алжиру, що пояснюється політичними розбіжностями між ними.

Частка міжарабської торгівлі у загальному обсязі торгівлі арабських країн не перевищує 10%, а тому можна зробити висновок, що міжарабська торгівля грає недостатню роль у розвитку економіки цієї групи держав у цілому. Особливо незначною є участь у міжарабській торгівлі, з одного боку, країн-експортерів вуглеводневої сировини, а, з іншого, - бідних держав регіону.

Так, наприклад, двостороння торгівля станом на 2011 р. в межах Магрибу характеризується наступними показниками: імпорт країн Магрибу з країн-партнерів по об'єднанню становить 3,468,104 тис.дол.США ; експорт Магрибу до решти країн світу - 134,277,288 тис.дол.США, тоді як імпорт Магрибу з решти світу описується показником в 116,354,983 тис.дол.США [6].

Досить репрезентативним з огляду на окреслену проблематику виступає аналіз двосторонньої торгівлі між Арабськими країнами Перської затоки та країнами Магрибу, обсяги якої станом на 2011 р. становили 2,085,856 тис.дол.США. Так, частка країн Магрибу

загальному імпорту Арабських країн Перської затоки, що у 2011 р. становив 370,244,463 тис.дол.США, складада на той самий період лише 173,995 тис.дол.США, тоді як експорт Магрибу до решти світу описується показником у 134,277,288 тис.дол.США [6].

Водночас немає сумніву, що економічні можливості перших дають їм змогу ефективніше брати участь у міжарабській торгівлі. Лідуюче становище у міжарабській торгівлі за вартісним обсягом посідає Саудівська Аравія, за нею зі значним відставанням розміщуються ОАЕ та Оман. Слід також враховувати значну роль міжарабської торгівлі у зовнішньоекономічних зв'язках окремих арабських держав, зокрема, Сомалі, Судану, Бахрейн. Частка торгових зв'язків з іншими арабськими країнами до загального торгового обсягу кожної з них становить відповідно 39,28%, 33,14% і 29,67% (станом на 2011 р.) [6].

Частка ж торгових зв'язків Алжиру, Мавританії, Тунісу, Кувейту, Лівії і Єгипту становить менше 7% (у Королівства Саудівської Аравії - 7,31%) від загального обсягу зовнішньої торгівлі кожної з цих країн, що менше за середньоарабський рівень [6]. Частка регіональної торгівлі арабських країн є нижчою, ніж у багатьох інших інтеграційних угруповань - АСЕАН, ЕКОВАС (Економічне співтовариство країн Західної Африки), усіх латиноамериканських блоків, не кажучи вже про показники ЄС і НАФТА.

Отже, висновок полягає у тому, що у цілому, незважаючи на застосовані зусилля держав, нинішній стан міжарабської торгівлі є недостатнім в умовах географічної близькості і економічних особливостей країн. Водночас західні економісти упевнені, що арабські країни мають резерви для розширення обміну. Зокрема, Марокко, Єгипет, Туніс і Сирія могли б збільшити виробництво свіжих, сушених і заморожених сільськогосподарських продуктів; Єгипет, Марокко, Ірак, Сирія і Джибуті мають змогу поставляти більше свіжих і заморожених продуктів тваринництва і рибальства. Тканини, готовий одяг і шкіряні вироби можуть експортувати Єгипет, Туніс, Йорданія, Ірак, Марокко і Сирія; господарські товари, холодильники, нагрівальні прилади - Туніс, Єгипет, Сирія, Кувейт і Йорданія, а традиційні товари з міді і шкіри - більшість арабських країн.

Постачальниками нафти, газу, фосфатів, залізорудної сировини, рафінованої міді, калійних солей і сірки на ринку арабського співтовариства можуть бути Саудівська Аравія, ОАЕ, Кувейт, Алжир, Марокко і Туніс. Нафтопродукти, скраплений газ, продукти нафтохімії і добрива є в достатній кількості у Кувейті, Саудівській Аравії, Алжирі і Лівії. Залізорудна сировина, рафінований свинець і алюміній можуть поставляти Єгипет, Бахрейн, ОАЕ і Алжир. Деякі види устаткування для оброблювальної промисловості арабських країн можуть виробляти Єгипет, Алжир, Туніс.

Напрямок зовнішньої торгівлі цих країн, що склався, не відбиває наявних можливостей для задоволення їх потреб, не сприяє повною мірою реалізації потенціалу в інтересах економічного розвитку торгових партнерів арабського світу. Наприклад, Саудівська Аравія і Алжир, експортуючи нафту і газ у західні країни, перебувають у великій залежності від кон'юнктури світового ринку цих товарів, а також від рівня політичних стосунків з країнами Заходу.

Можливості фінансування національних бюджетів арабських нафтовидобувних країн, програм їх розвитку значною мірою визначаються рівнем і динамікою світових цін на нафту. Спрямовуючи частину своєї нафти і газу в інші арабські країни, нафтовидобувні країни могли б пом'якшити свою залежність від західних ринків і водночас сприяти економічному розвитку арабських країн-імпортерів нафти [3].

Відносно широко диверсифіковано виробництво Сирії і Тунісу. Готові промислові вироби і напівфабрикати становлять у загальному промисловому виробництві цих країн 25% і 55% відповідно (станом на 2011 р.). Значну частку в експорті Сирії і Тунісу становлять

також сільськогосподарські товари. Розвиток торгівлі Сирії і Тунісу з іншими арабськими державами міг би сприяти задоволенню гострих потреб у продовольстві деяких інших арабських держав.

Алжир і Єгипет мають відносно розвинену промисловість, у тому числі важку, і могли б експортувати в арабські країни широке коло промислових товарів - від продукції важкого машинобудування до текстильних виробів і предметів домашнього ужитку. Адже на зарубіжні товари такого типу Алжир, Сирія, Саудівська Аравія, Туніс і Єгипет витрачають у середньому майже 30% валютних коштів, що виділяються на імпорту. У цьому зв'язку слід говорити про невикористані можливості переорієнтації і коригування торгових зв'язків арабських країн, витіснення неарабських країн арабськими партнерами без збитку для доходів від експорту.

На практиці, проте, ці можливості використовуються слабо. Причина полягає у тому, що численні угоди арабських країн передбачають, в основному, лібералізацію торгівлі шляхом відміни митних бар'єрів та інших адміністративних обмежень і не вимагають змін виробничої структури у межах єдиної політики.

Висновки. Багато діючих міжарабських угод не реалізуються у результаті небажання сторін виконувати усі умови. Зміна політичної ситуації, охолодження стосунків між учасниками угод часто паралізують договори, покликані ослабити і ліквідувати існуючі торгові обмеження або перешкоджати введенню нових.

Чимало угод прийнято занадто поспішно без достатньої продуманості наслідків реалізації або без реальної оцінки можливостей їх виконання. Часто ухвалення рішень переслідує політичні або інші неекономічні інтереси. Недостатня економічна обґрунтованість таких угод згодом призводить до тупикових ситуацій.

Політичні мотиви в арабському співтоваристві часто переважають над економічними. Характер міжнаціональних стосунків і політичної ситуації значною мірою визначає рівень розвитку економічних зв'язків, у тому числі торгових, незважаючи на передбачену угодою 1981 р. (про введення додаткових пільг для арабських країн у межах міжарабської торгівлі) необхідність усунення будь-яких політичних перешкод на шляху розвитку торгівлі усередині арабського співтовариства.

Незважаючи на безперервні зусилля органів ЛАД (передусім Генерального секретаріату з економічних питань і Ради економічної єдності) і спеціалізованих міжарабських установ - Арабського валютного фонду (АВФ), Арабської організації з інвестиційних гарантій, Союзу торгових, промислових і сільськогосподарських палат в арабських країнах - міжарабська торгівля має проблеми у розвитку кредитно-фінансової системи, гостро відчувається відсутність механізмів стимулювання експорту на регіональному рівні, нестача інститутів і фондів для прямого і непрямого фінансування міжарабської торгівлі, імпорту, відсутні регіональна компанія зі страхування експорту і рекламна фірма, недостатньо контролю за експортними операціями щодо дотримання специфіки і якості товарів.

Успішному розвитку міжарабської торгівлі перешкоджає також недостатній рівень інфраструктури країн-партнерів. Низька ефективність роботи наземного, морського і повітряного транспорту та нерівномірний розподіл транспортної мережі призводять до збільшення транспортних витрат і несвоєчасного виконання поставок.

Проблеми розвитку міжарабської торгівлі ускладнюються конкуренцією з боку імпортованих товарів неарабського виробництва, що також посилюється, і політикою субсидування експорту країнами-постачальниками. Конкуренція на ринках арабських країн полегшується для постачальників з третіх країн також і тому, що далеко не всі

арабські виробники докладають необхідних зусиль для поліпшення якості своїх товарів (як сільськогосподарських, так і промислових) і часто не надають технічних гарантій на промислові товари.

Трапляються випадки бартерних угод між арабськими і неарабськими державами, а також угоди з неарабськими державами за політичними мотивами або у межах довготермінових програм фінансування. Негативний вплив має також система укорінених історичних торгових зв'язків арабських держав з іншими країнами.

Перебудова наявної системи на користь міжарабського торгового партнерства ускладнена і у зв'язку з тим, що арабські країни розглядають цю торгівлю як другорядну, оскільки вона нині далеко не забезпечує їх життєво важливих потреб. Історична прихильність до неарабських ринків сформувала певну психологію арабського споживача, який, як правило, віддає перевагу товарам із західноєвропейськими товарними знаками, що хоча і продаються за вищими цінами. У міжнародній торгівлі арабські країни залежать від диктату західних країн у цій політиці. Багато діючих арабських угод ставлять за мету розвиток міжарабської торгівлі з урахуванням координованого розвитку національних економік за взаємодоповнюючим принципом.

Список використаних джерел

1. Резнікова Н.В. Система показників регіональної інтеграції як інструмент вивчення міждержавної взаємодії / Н.В. Резнікова // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморско-го экономического сотрудничества и ГУАМ. – Сборник научных трудов. – 2008. – С.189-196.
2. Maghreb Bank for Investment and Foreign Trade to be Created // <http://www.maghreb-barabe.org/en/news.cfm?type=2&id=224>
3. Transnational Connections and the Arab Gulf/ edited by Madawi Al-Rasheed. – Routledge, 2004. – 189 p.
4. For the Common Good: GCC member states continue their integration/ from the Report: Oman 2010. – Oxford Business Group, 2010. – 257 p.
5. The Foreign Policies of Arab States: The Challenge of Globalization/ Edited by Bahgat Korany and Ali E. Hillal Dessouki. – Cairo: The American University in Cairo Press, 2008. – 515 p.
6. Офіційний сайт Міжнародного торговельного центру: http://www.trademap.org/Bilateral_TS.aspx.